

Den ukendte nabo DDR

Thomas Wegener Friis, Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960, SFAH's skriftserie nr. 43, SFAH København 2001. 159 s. Kr. 225.

ISBN 87-87739-52-6

Kendskabet til den nu forsvundne Tyske demokratiske republik, DDR, der i knap 40 år eksisterede som sydlig nabo-stat til Danmark, var ikke særligt udbredt her i landet, viden om DDR endnu mindre. Da forfatteren Jørgen Knudsen i begyndelsen af 1970'erne udsendte en antologi om den socialistiske tyske stat fik den meget sigende titlen "DDR- vor ukendte nabo". Selv om en del danskere kendte til DDR såvel som rejse- som transitland, var kendskabet til det østtyske system og til det der foregik under socialismen i DDR begrænset. Heller ikke som genstand for historisk forskning har DDR påkaldt sig særlig stor opmærksomhed blandt danske historikere. Det forhold har Thomas Wegener Friis med den foreliggende analyse af DDR's udenrigspolitik over for Danmark frem til 1960 på fin vis rådet bod på. Den udmærket illustrerede bog er en udvidet og forbedret udgave af hans speciale fra Syddansk Universitet, der i 2001 fik tildelt Arbejderhistorieprisen.

Det er derfor en vigtig og også informativ bog, som Thomas W. Friis har udarbejdet om de år, hvor det nye DDR bejlede om dansk anerkendelse og lancerede sine freds- og propagandafremstød i forhold til den danske offentlighed. Men også de år hvor den østtyske stat som medlem af Warszawa-pagten udførte efterretningsvirksomhed i forhold til det danske forsvar. Hans under-

søgelse er baseret på et omfattende materiale fra det socialistiske enhedsparti SED's, den Nationale Volksarmee, NVA's og det østtyske udenrigsministeriums arkiver, der siden DDR's undergang i 1990 har været gjort tilgængeligt for forskningen. Det er suppleret med materiale fra den østtyske fagbevægelse FDGB og den lokale Bezirksledelse i Rostock. Bogen skildrer i tre hovedafsnit det østtyske forhold til Danmark: først mere generelt DDR's udenrigspolitiske bestræbelser over for Danmark, derefter de propagandafremstød der blev gennemført med og under de såkaldte Østersøuger i Rostock fra 1958 til 1975, hvor et voksende antal danskere og andre skandinaver og ikke bare kommunister deltog. Og slutteligt undersøges i bogen de aktiviteter, som NVA's militære efterretningstjeneste iværksatte i forhold til Danmark. Især i de to sidste afsnit fremlægger forfatteren nye oplysninger; således kan han med analysen af den militære efterretningsvirksomhed supplere det billede, som Carl-Axel Gemzell tidligere har tegnet af NVA's aktiviteter og krigsspil over for Danmark. Også afsnittet om de stort iscenesatte Østersøuger tegner et godt billede af de mange aktiviteter, som DDR-regimet satte i gang for at vinde repræsentanterne fra de skandinaviske lande for deres idé om Østersøen som fredens hav og indirekte til at virke for, at DDR som "fredsstat" kunne opnå den eftertragtede internationale anerkendelse. Det lykkedes også SED-styret at få et voksende antal deltagere til at møde frem fra de skandinaviske lande – således femdobledes antallet af danskere fra 1958 frem til 1961, da over 2.000 danskere deltog (s. 99);

*Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen,
Søren Federspiel,
Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted*

men trods østtysk glæde over det stigende danske islæt kunne det ikke skjules, at det i begyndelsen var svært at mobilisere folk uden for DKP's rækker til at engagere sig for DDR. Først i 1960 var den danske delegation politisk bredere sammensat. Den danske reaktion på propagandaen læses ud af østtyske rapporter; her kunne man dog have ønsket sig, at det også blev anskuet fra en dansk synsvinkel.

Til gengæld finder jeg baggrundskapitlet om DDR's internationale position i 1950'erne uklart og analytisk svagt, det gælder især vagheder i kronologien, og flere aspekter heraf, bl.a. forholdet til Danmark, er utilstrækkeligt belyst. Forfatteren begrunder sit fokus som følger: "Udviklingen i løbet af 1950'erne er imidlertid interessant for tiden helt frem til anerkendelsen, fordi der i de tidligere år grundlagdes institutioner og knyttedes kontakter, der skulle virke og have betydning i lang tid efter. Fokus for denne bog vil derfor primært være på etableringen og udviklingen af disse tidlige kanaler for kontakt mellem de to lande" (s. 10); men tidsfæstelsen af disse kanaler er uklar og de eksisterede faktisk først fra midten af 1950'erne. Hermed har jeg samtidig antydet, hvad jeg betragter som analysens store svaghed, nemlig dens periodisering, idet den omhandler årene fra 1949 til 1960. Den begynder, da DDR blev oprettet i oktober 1949; men selvstændige østtyske udenrigspolitiske og mellemstatslige initiativer kan der faktisk ikke tales om før i 1954 og 1955, da Sovjetunionen overlod DDR suveræniteten og dermed afgav en del af sine beføjelser og også henviste eksempelvis de skandinaviske lande til

direkte at forhandle med DDR, hvis de ønskede at ordne politiske og praktiske problemer mht. østtysk område. Som f.eks. visa. Men den hoppede de skandinaviske lande ikke på, da de ikke anerkendte DDR som selvstændig og legitim stat, og de var meget påpasselige med ikke at foretage noget, der kunne tolkes i retning af en de facto eller stiltiende anerkendelse af den østtyske statsdannelse. Forfatteren kan – bortset fra selvfølgelig til DKP – faktisk heller ikke påvise egentlige kontakter før 1954/55, og det forbliver ubesvaret, hvilke kontakter eksempelvis det østtyske udenrigsministerium havde i Danmark i 1950'erne (s. 40). Østersøugerne startede som nævnt først i 1958. Indtil da havde de dansk-østtyske forbindelser været praktiske og tekniske – mellem DSB og Deutsche Reichsbahn – samt handelsmæssige idet fire danske erhvervsorganisationer fra 1956 årligt aftalte samhandelens omfang og emner med det østtyske handelskammer. Det fik samme år tilladelse til at oprette et kontor i København; men om dette i 1950'erne skaffede DDR et "første diplomatisk brohoved i Danmark" (s. 58) må dog siges at være højst tvivlsomt.

Lige så ærgerligt er det dog, at Friis stopper sin fremstilling med året 1960, idet det faktisk først er derefter, at DDR begyndte at opnå en vis succes med dets bestræbelser på at få opnormeret og officieltgjort relationerne til bl.a. Danmark. Fra 1961 intensiveredes de dansk-østtyske forbindelser i retning af en begyndende praktisk dansk anerkendelse af den østtyske stat, idet den danske afvisning af officielle relationer med DDR så småt begyndte at smuldre. I det hele

taget synes jeg, at det første afsnit om DDR's system og internationale position i 1950'erne er bogens svageste. Forfatterens skildring af det østtyske politiske system fremstår uklar og usikker med flere fejlplynsninger, eksempelvis undrer han sig over, at DDR's udenrigsminister ikke havde sæde i SED's politburo (s. 38), selv om han samme sted nævner, at udenrigsministeren frem til 1965 var borgerlig og derfor selvfølgelig ikke kunne være medlem af SED's politburo. Den danske militærmission ved det allierede kontrolråd i Berlin var selvfølgelig ikke nogen officiel dansk linie til DDR, men til den sovjetiske besættelsesmagt (s. 40). Og selv om det er rigtigt, at udenrigsministeriet Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten, MfAA, i DDR-systemet spillede en underordnet, ikke politisk og rent udførende rolle i forhold til det hegemonale socialistiske enhedsparti SED, så var det alligevel MfAA, der skulle prøve at overtale Danmark til optagelse af officielle relationer. Uden held, det forblev en total fiasko i 1950'erne. Hvilke danske kontakter MfAA havde, forbliver som nævnt ubesvaret. At SED havde tætte kontakter med DKP er rigtigt; men i betragtning af DKP's ringe indflydelse i Danmark må de siges at have været ganske betydningsløse. Det blev da også indrømmet af SED's sekretariat for internationale anliggender, hvilket forfatteren ikke nævner.

Som helhed synes jeg, at Thomas W. Friis har taget taget et eminent spændende emne op og også kunnet dokumentere og illustrere de østtyske bestræbelser for at få op- og udbygget dets relationer til et vestligt naboland og NATO-medlem Danmark.

Det var dog et Sisyfos-arbejde, da Danmark var bundet af NATO-beslutninger fra 1950 og 1954 om ikke at anerkende DDR og i et vist omfang af hensyn til Vesttyskland og derfor måtte forekomme ret ubevægelig i forhold til de østtyske bestræbelser. Selv om der fra 1954 kan påvises mange østtyske bestræbelser, forblev de futile og resultatløse. Som bogen foreligger, er resultatet af dens analyse dog blevet mere ujevnt, måske fordi forfatteren godt nok kender de østtyske diplomatiske og politiske akter, men ikke i tilstrækkeligt omfang det DDR-system der producerede dem. Da forfatteren af lidt forståelige grunde stopper i 1960, reflekterer bogen heller ikke konsekvenserne af den internationale détente fra 1961, der gjorde det muligt mere eller mindre officielt at tage den østtyske statsdannelse til efterretning og udvikle kontakter med den. Det var så godt som umuligt under den Kolde Krig i 1950'erne.

Karl Christian Lammers

De store mænd

Søren Helstrup: Truslen mod Danmark. Regeringen og de militære chefers trusselsopfattelse 1938-40. Museum Tusulanums forlag 2000, 208 sider, kr. 200, ISBN: 87-7289-629-9.

Med udgangspunkt i sin specialeafhandling har Søren Helstrup, ekstern lektor ved Københavns Universitet, tilendebragt en afdækning af regeringens og flådens og hærens chefers forståelse af de potentielle trusselsscenarier mod Danmarks sikkerhed og suverænitæt i perioden 1938-1940. Bogen behandler fem cases: Anschluss i marts

1938, Sudeterkrisen september 1938, Den dansk-tyske ikke-angrebspagt maj 1939, Krigsudbruddet september 1939, Vinterkrigen 1939-1940 og ikke mindst april dagene 1940. Da perioden for så vidt er vel dækket af den eksisterende litteratur, søger Helstrup at strukturere kildematerialet efter fem trusselsopfattelser – i betydningen “opfattelser af formålet med eller baggrunden for en evt. aggression imod Danmark” (s. 13) – en *national* (frygten for grænseændring), *politisk* (faren for at en fremmed magt ikke havde tillid til Danmarks evne og vilje til forsvare neutraliteten, hvorfor den pågældende stat kunne skride til et præventivt angreb), *økonomisk* (udnyttelse som et led i en fremmed magts krigsindustri eller blokade), *strategisk* (besættelse eller angreb på Danmark et mål i sig selv) og en *taktisk* trussel (som et middel til at opnå strategiske fordele andetsteds). Overordnet kan Helstrup konkludere, at mens politikernes synsvinkel helt var domineret af den såkaldte politiske trusselsopfattelse, i nogen overensstemmelse med marinechefen Rechnitzers opfattelse, fokuserede hærens ledelse på den strategiske trussel, der ventet tilgodeså hærens ressourcemæssige interesser.

Indledningsvis kan man gøre indvendinger mod valget af begreber. Det kan vise sig en faldgrube, når historikeren vælger at benytte udtryk, som gives en anden, gerne mere snæver betydning, end almindeligvis i hverdags- og samtidsproget. Det kan forvirre teksten og kræver gentagen repetition af forfatterens definition, som af samme grund bør være meget præcis. Som Helstrups analyse skrider frem, bliver det klart at kategorierne

naturligvis ikke optræder som eksakt skellen hos aktørerne, men endvidere, at definitionerne er mangelfulde. Det gælder eksempelvis behovet for en mere nøjagtigt skellen mellem “den politiske trussel” og “den taktiske trussel”, hvor der kunne argumenteres for, at sidstnævnte *er afledt* af førstnævnte, da viljen til at forsvare landets neutralitet især skulle hævdes ved taktiske angreb. Når Helstrup endvidere (s. 15) hævder, at en eventuel ideologisk trussel mod Danmark “ikke synes at have spillet nogen sikkerhedspolitisk rolle”, savnes ikke alene en definition af begrebet sikkerhedspolitik, men også en diskussion af berettigelsen af at placere frygten *navnlig* for nazificering og SA-ballade i Sønderjylland under “den nationale trussel”. Skal Helstrups udsagn om at tegne “et billede af den militære trussel imod Danmark” (s. 10) og “den sikkerhedspolitiske (i den militære betydning) trussel” (s. 11), tages for pålydende, er Helstrups sikkerhedspolitiske begreb øjensynligt snarere synonymt med forsvarspolitik (eller endog militærpolitik). Diskussionen af forskellige sikkerhedsbegreber (og det især fordi begrebet først blev almindeligt efter Anden Verdenskrig) i relation til betydningen af ideologiske trusler, mod demokratiet og den sociale velfærd, bliver ikke mindre påtrængende af, at forsvarer herfor var essensen i regeringens politik.

Helstrup gør indledningsvis en række relevante anmærkninger om den distraherende virkning af 9. april 1940. For det første har fokus og interessen samlet sig om det snævre forløb op til besættelsen, hvor kontinuiteten i aktørernes tankegang og betydningen af erfaringerne fra 1930'

erne og Første Verdenskrig, kan undslippe historikerne. For det andet har det nationale traume 9. april bevirket, at historieskriverne ikke ganske kunne undslå sig – eller de har endog bevidst søgt – et opgør med de ansvarlige for den æreløse overgivelse, et opgør som ikke mindst efter befrielsen fik politisk slagkraft.

Skønt Helstrups bog indeholder et afsnit om Danmarks sikkerhedspolitik før 1938, som i det væsentligste støtter sig til den eksisterende litteratur, forbliver anmærkningen om det ønskelige i en egentlig undersøgelse af det lange perspektiv foreløbig en appel. Imidlertid kan Helstrup i sin veldokumenterede og omhyggelige analyse af perioden 1938-40, anvise centrale aspekter af brud og kontinuitet, især den dalende betydning af det sønderjyske spørgsmål og frem for alt den indgroede overbevisning om neutralitetspolitikens velsignelser, som ikke mindst båret af udenrigsminister P. Munch førte Danmark frelst, ikke for besættelse og eftergivelse, men for krig og ødelæggelse frem til begyndelsen af den kolde krig.

Bogens anden anfægtelse over de mere eller mindre tendentiøse forsøg på at placere “ansvaret for 9. april”, undgår ej heller at strejfe forfatteren selv. I et afsnit afprøver Helstrup perspektiverne i den kontrafaktiske historiskrivning, som har opnået stor opmærksomhed og begejstring de sidste par år (skønt det vel egentlig er et integreret værktøj for historikerne), uden dog med stor overbevisning at kunne pege på alternative eller nyttige handlingsmuligheder for de forvirrede ministre, *havde* de sorteret informationsstrømmen korrekt i de tidlige apriklage.

Helstrup redegør kortfattet (s. 31) for den politiske konsensus omkring den danske neutralitetspolitik, som indebar et udstrakt hensyn til nabolandet Tyskland, og afviser på den baggrund at behandle alternative opfattelser af både forsvars- og sikkerhedspolitik. Dette valg kan man imidlertid kun beklage, i særdeleshed fordi han ved flere lejligheder henviser til “andre” og “visse” kredse (s. 72 om reaktionerne på ikke-angrebspagten, s. 103 om tyske krav til mineudlægning, s. 175 om kapitulationen 9. april 1940), som ud fra en anden forestilling om hvad der tjente Danmarks interesser, kunne tænkes at benytte begivenheder eller regeringens reaktioner til at rejse lokal eller national modstand mod regeringens politik. Skønt Helstrup ofte redegør for både Munchs og socialdemokraternes forståelse for folkeopinionens betydning – og tilsvarende behov for hemmeligholdelse og beroligelse (hvor der endvidere kan konstateres forskelle i Staunings og Munchs vurdering af hhv. den udenlandske og indenlandske opinions primat), og kort er inde på regeringens måske alvorligste fejltagelse, misinformeringen af befolkningen, savnes en nærmere præsentation af alternative diskurser. Velsagtens både det Helstrup betegner som en ideologisk trussel; nervøsiteten overfor nazificering af det danske samfund, herunder frygten for at nazistiske grupper skulle søge at påvirke opinionen, men også konservative forsvarsvenner og idealister, som agiterede for en mere stålsat markering i udenrigspolitikken og kunne appellere til befolkningens anti-tyske følelser. Desuagtet at omtalte grupperinger ikke spillede nogen

konkret rolle for udformningen af dansk sikkerhedspolitik, var de – som Helstrup selv anfører – en tikkende bombe under Munchs determinerede kurs. Foruden Helstrups omtale bl.a. af frygten for opinionsdannelsen mht. grænsespørgsmålet, opstillingen af antiluftskyt og den finske vinterkrig, var også praktiske tiltag som DNSAP og Landbrugernes Sammenslutnings forsøg på at etablere en tysk-orienteret eksport af landbrugsvarer og DNSAPs forslag til en ny forsvarslov (som blev overbragt samtlige landets tjenestesteder), begge i årets første måneder 1940, begivenheder, som potentielt kunne rykke fronterne i kampen om opinionen. Desværre bliver det hos Helstrup ved de store mænd, eller snarere, al den stund valget af kildemateriale for politikernes vedkommende med få undtagelser begunstiger Munchs opfattelse, den store mand.

Helstrups beskrivelse af kontinuiteten i Munchs forståelse af udenrigspolitikken, som førte ham og landet ud i neo-neutraliteten, hvor illusionen om fredsbesættelsen og uændret neutralitet betød stadig flere indrømmelser, og en fatalisme, hvor man ligeså godt kunne give indrømmelser (eller overbyde tyske dringer), fordi besættelsesmagten alligevel ville gennemtvinge sine krav, er oplagt bogens styrke. Helstrup antyder, at der i afvisningen af enhver form for militær reaktion under henvisning til at det ikke kunne nytte, *var* defaitistisk skred i Munchs verdensbillede, et skred som efterfølgende bragte manden og hans politik i misforhold til befolkning og eftertid. Sluttelig er *Truslen mod Danmark* en medrivende skildring af det fortættede

forløb op til besættelsen og af den nervøse energi, hvormed hærcheferne flyttede tropper, mens ministrene afsøgte muligheder for protest. Uden megen gensidig forståelse.

Sofie Lene Bak

Mogens Klitgaard

Leon Jaurnow: Den lyse vagabond. Mogens Klitgaards liv og forfatterskab. C. A. Reitzel, 2002. 216 sider, 200 kr., ill., ISBN 87-7876-286-3.

Et karakteristisk træk ved 1930'ernes litteratur er genembruddet for de autodidakte arbejderforfattere. Med oplevelsen af den økonomiske krise og de forværrede levevilkår, men også med en nyvunden politisk og social identitet, dukkede en lang række selv lærte forfattere op, som gav udtryk for nye befolkningsgruppers erfaringer. Deres medie var romanen, og tiåret markerede den realistiske prosas genkomst og dominans. Mange af forfatterne var kun interessante som fænomener, fordi de gav stemme til de tavse, men en af de kunstnerisk værdifulde er Mogens Klitgaard. Han er først og fremmest blevet kendt for at have portrætteret det klemte småborgerskab mellem arbejderklasse og borgerskab allerede fra debutromanen med den tidstypisk replikagtige titel, *Der sidder en Mand i en Sporvogn* (1937). Litteraturvidenskaben har vist Klitgaard en vis opmærksomhed (han er helliget et separat kapitel i alle fire udgaver af *Danske digtere i det 20. århundrede* 1955-2002), men hans litterære eftermæle har måtte lide under stadige genopdagelser, og først nu kommer der en bio-

grafi i form af *Den lyse vagabond* af Leon Jaurnow, der er tidligere forskningsbibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek.

Mogens Klitgaard (1906-45) stammede fra et solidt borgerligt miljø i Valby. Men efter først moderens og siden faderens død på grund af kræft, stod Klitgaard forældreløs som 10-årig og blev anbragt på Det kongelige Opfostringshus. Årene på den meget disciplinerede og autoritære kostskole blev starten på en lang flugt fra faste rammer. Efter en periode som arbejdsløs i 1920'ernes København, hvor horisonten udgjordes af socialkontor og folkekøkken, begyndte han at vagabondere. Han plattede sig igennem tilværelsen som cigaretsmugler i Kiruna, tallerkenvasker og forstillet globetrotter i Frankrig og billardmarkør på Vesterbro. Men livet på landevejen satte sine spor. Han fik konstateret tuberkulose og måtte i 1933 indlægges et halvt år på Boserup Sanatorium ved Roskilde Fjord. Opholdet betød en skelsættende tænkepause, hvor han fik læst Hemingway, Fitzgerald, Dos Passos og Hans Fallada, samt ikke mindst danskerne Martin Andersen Nexø og Hans Kirk. Tilbage i København begyndte han at tilnærme sig det venstreorienterede miljø omkring den kommunistiske Monde-gruppe. Hans første forsøg på en roman var en satirisk fremtidsfortælling, der først udkom posthumt, men affødte en afgørende bedømmelse fra den beundrede Hans Kirk:

”Skønt Bogen paa sin Vis er dygtigt lavet, forekommer dens Form mig dog forældet. Der er jo ikke den fjerneste grund til at stable det indviklede Handlingsapparat paa Benene for at give

en Kritik af det kapitalistiske Samfund. Det var man nødt til paa Holbergs Tid – Niels Klims underjordiske Rejse – men i vore Dage kan man jo kritisere og satirisere ganske aabent.”

Trods kraftige opfordringer fra Kirk om at bekende politisk kulør, forblev Klitgaard partiløs. Men han tilnærmede sig kommunisterne og de kulturradikale med artikler om funktionalistisk skriftsprog i *Kritisk Ugerevue* (1933), forsvar for seksualoplysning i *Sex og Samfund* (1938) og den spanske borgerkrig i *Kulturkampen* (1938). Organisatorisk var han involveret i Røde Hjælp, en kommunistisk gruppe, der bl.a. hjalp emigranter fra det nazistiske Tyskland. Det betød også, at han måtte flygte til Sverige i 1943, hvor han kom til at opholde sig i mere end halvandet år. Her indhentede tuberkulosen ham igen og denne gang slap den ikke sit tag i ham. Han døde i december 1945 under arbejdet med en roman om Danmarks besættelse.

Biografien lider noget under et sparsomt kildemateriale. Den vigtigste kilde er næsten essayet “En Søndag for to Aar siden”, der stammer fra *Berlingske Aftenavis* den 8. december 1938. Teksten fylder blot fem sider, men i bogen citeres der fyldigt ikke mindre end syv gange. Som mange andre af sin generations forfattere, nærrede Klitgaard en udtalt modvilje eller mistillid overfor den traditionelle kunstnerrolles autoritet og var ikke meget for selvudleveringer og selvransagelser. På Det Kongelige Bibliotek har Jaurnow dog fundet nogle enkelte dagbogsoptegnelser, der fortæller om livet som arbejdsløs i midten af 1920'erne. Biografien kommer

således ikke særlig dybt ind under huden på mennesket Klitgaard, men det giver plads til selve forfatterskabet, inklusive upu-blicerede efterladte manuskripter. I analysen af romanerne gøres der desværre ikke så meget ud af forfatterskabets radikalitet. Klitgaard var nok inspireret af kravene om at litteraturen skulle være social, som det kom til udtryk i eks. Julius Bomholts litteraturkritik i perioden. Men hans prosa var lige så inspireret af de moderne amerikanerne, hvorfor han eksperimenterede med montageeffekt og kollektiv skildring. Ligesom Klitgaards liv faldt udenfor de vante rammer, var hans romaner heller ikke bare grå socialrealisme.

Benni Bødker

Fortiden er ikke hvad den har været

Knut Kjeldstadli: Fortiden er ikke hvad den har været.

En indføring i historiefaget.

Dansk bearbejdelse og oversættelse ved Claus Bryld.

Roskilde Universitetsforlag

2001. 326 sider, 298 kr.,

ISBN 87-7867-091-8

Knut Kjeldstadli *Fortida er ikke hva den en gang var* udkom første gang på Universitetsforlaget, Oslo, i 1992. Claus Bryld har oversat og bearbejdet 2. udgaven fra 1999, og han holder sig i meget høj grad til Kjeldstadli's tekst. Ud over mindre tilføjelser og ændringer, bl.a. i form af, at nogle af de norske eksempler er suppleret eller erstattet med danske, er to kapitler – om henholdsvis dansk historiografi og kilder til dansk historie – nyskrevne.

Bogens titel refererer til en

graffiti på en husmur i Oslos gamle arbejderkvarter. I Kjeldstadli's tolkning kan udsagnet betyde flere ting: At vores viden om fortiden ikke er identisk med den fortidige virkelighed. Eller at vores vurdering af fortiden er forskellig fra vurderinger i samtiden. Eller at historie har tabt sin mening for menneskene i vor tid. Bogen behandler alle disse emner.

Den er bygget op i tre hoveddele. De 7 kapitler i del I handler om "Produktet": Om historie som identitetsskabende og måske legitimerende, men også som kritisk og frigørende, om historiografi, om "bindestregshistorie" og drømmen om helheden, og om histories særart i forhold til samfundsvidenskaberne. Kjeldstadli tager udgangspunkt i H. P. Clausens skelnen mellem historie som fortid, der har efterladt visse spor/kilder, og historie som videnskab. Han betoner historikerens aktive rolle i alle led af forskningsprocessen: Det er historikerens problemstilling, der afgør, hvad der er interessante spor af fortiden; historisk forskning indebærer konstante valg o.s.v. I 1999-udgaven af bogen understreges desuden betydningen af den historiske fremstilling, af sproget, teksten, formen for det billede af fortiden, der formidles.

Det er en pointe, at historiefaget er en "køter" – et "gadekryds" – en krydsning mellem samfundsvidenskab og humaniora, og at denne bastardstatus gør faget livsdygtigt, netop når det overskrider faglige grænser og frit kombinerer mange tilgange og arbejdsmåder. Kjeldstadli fremhæver frugtbarheden i den gensidige inspiration og mener, at historie kan berige samfundsvidenskaberne bl.a. ved at løse

op for den skarpe opdeling mellem aktør og struktur, individ og samfund, handling og social orden. Historievidenskabens egenkab *par excellence* er, at den giver indsigt i social *forandring*, men selv om historikere ynder at sætte spørgsmålstejn ved samfundsvidenskabelige teories almengyldighed, understreger Kjeldstadli, at historie ikke kun har en kritisk, men også en konstruktiv rolle at spille i forhold til teoriudvikling.

Del II handler om forskningsprocessen i sin helhed, "Produktionen", kalder Kjeldstadli det. Kildekritikken – eller "kildegranskningen", som Kjeldstadli foretrækker og Bryld bevarer i den danske udgave – er kun et enkelt led i denne proces, der beskrives og diskuteres i kapitel 8-18, startende med videnskabs-teoretiske overvejelser og nytten af teorier, modeller og idealtyper, videre over heuristik, kildegranskning, tolkning af tekst, tal, tegn og tale – til forskellige måder at rekonstruere fortiden på, typer af forklaringer og muligheder for at efterprøve disse gennem komparation. Bredden i fremstillingen betyder, at der ikke kan gås i dybden. Kjeldstadli skriver selv, at bogen overfor-enkler flere problemstillinger. Det er imidlertid helt bevidst; hensigten er, at nybegyndere i faget skal se skoven, ikke kun træerne. I øvrigt afsluttes hvert kapitel med en litteraturliste, suppleret af Bryld i den danske udgave, med stof til videre læsning og fordybelse.

Endelig behandler del III (kapitel 19-21) "Produktet i brug": Historie i skolen (hvor Erik Jørgensen har skrevet et bidrag i den danske udgave), formidling i bred forstand – og ikke kun i form af tekst, og bogen afsluttes

med en diskussion af objektivitetsbegrebet i lyset af udfordringer fra såvel gamle som nye kritikere af en gennemført funktionel kildeforståelse. Kjeldstadli argumenterer for en position mellem det absolutte og det relative – mellem på den ene side den tanke, at historievidenskaben ideelt set skal og ofte kan fremme én bestemt værdifri og upartisk version af fortiden, og på den anden side den relativistiske position, at erkendelse er fundamentalt subjektiv. Med henvisning til den norske filosof Arne Næss præciserer han sin egen position som *relationel*. Hvis flere teorier opfylder formelle korrespondens- og koherenskriterier for sandhed, må man vælge ud fra et bestemt perspektiv, en bestemt interesse. I modsætning til relativismen indebærer en relationel holdning, at teorier kan falsificeres; i modsætning til et absolutistisk standpunkt afvises troen på, at der kun findes én sandhed.

Kjeldstadlis bog er i flere år blevet brugt i introduktionsundervisningen i historisk metode også i Sverige og Danmark, bl.a. på Aalborg Universitet, hvor jeg selv har undervist, og den har mange kvaliteter. For det første dækker den et længe uopfyldt behov for en tidssvarende opfølgning af H.P. Clausens *Hvad er historie?* fra 1963. For det andet giver den en meget bred indføring i faget, der er særdeles velegnet på grundniveau, særlig i et problemorienteret og projektorienteret studium, hvor de studerende selv skal igennem alle led i forskningsprocessen. Endelig er den eksemplarisk ved, at Kjeldstadli præciserer sit eget udgangspunkt – en krydsning mellem en pragmatisk marxisme fra 1970'erne og en kritisk

eklekticisme fra 1980'erne – samtidig med, at han hele vejen anvender en diskuterende og argumenterende form. Hans udtrykte ønske i forordet om, at bogen vil fungere som døråbner og ikke som dørvogter, må siges at blive opfyldt.

Kjeldstadli – og Bryld – er gode til at eksemplificere deres metodiske og teoretiske pointer, og for læsere af *Arbejderhistorie* er det af interesse, at både tænkemåde og brug af eksempler er præget af forfatterens baggrund i arbejderbevægelsens og -klassens historie. De har begge arbejdet både med politisk historie og med social- og kulturhistorie. For Brylds vedkommende afspejles engagementet i analyser af historieformidling og historiebevidsthed i de eksempler, han har tilføjet i den danske udgave.

Min umiddelbare reaktion på at få en dansk udgave af Kjeldstadlis bog i hånden var, at den var overflødig. De studerende har ingen problemer med at læse den norske original, eksemplerne er stort set de samme, så hvorfor dog ofre tid og kræfter på en oversættelse til dansk? Alligevel vil jeg anbefale den danske udgave af bogen, fordi de to nyskrevne kapitler er glimrende introduktioner dels til dansk historiografi og dels til det danske arkivvæsen og de hovedtyper af kilder, som kan benyttes til henholdsvis ældre og nyere tids danske historie. Bryld er i endnu højere grad end Kjeldstadli opmærksom på betydningen af TV, film og internet som kilde til vor tids historie.

Fortiden er ikke hvad den har været er en konsekvent fremstilling af historiefagets fundament i det funktionelle kildebegreb – på et tidspunkt, hvor dette fundament for første gang i mange år

udfordres af poststrukturalister og andre. Kjeldstadli er imidlertid mere optaget af opgøret med traditionen (repræsenteret ved Ottar Dahl og Sivert Langholm) og et intellektualistisk ideal om objektivitet og sandhed for sandhedens egen skyld. Han rejser på bogens sidste sider spørgsmålet, om objektivitet overhovedet er ønskelig? Hans svar er, at historie bør have en samfundsmæssig brugsværdi og ikke kun en akademisk bytteværdi. "Sandheden" forstået som en saglig og ikke vildledende fremstilling af fortiden er en forudsætning for en sammenhængende samfundsanalyse med henblik på politisk handling i nutiden.

Anna-Birte Ravn

Fuori collana

Antonio Labriola, *Carteggio I 1861 – 1880 og Carteggio II 1881-1889 a cura di Stefano Miccolis. Collana "Fuori collana", Bibliopolis, Edizioni di filosofia e scienze, Napoli 2000 og 2002. ISBN 88-7088-381-7 og 88-7088-405-8.*

Stefano Miccolis' kritiske udgave af Antonio Labriolas brevveksling vil samle samtlige breve til og fra den italienske filosof i fem smukke bind, hvoraf de to første er udkommet. De fleste breve er tidligere publiceret spredt forskellige steder, men denne udgave medtager blandt de 1050 breve i de to første bind 121 nyfundne dokumenter fra forskellige arkiver i Italien og rundt om i Europa samt fra det antikvariske marked. Takket være en grundig prøvelse på grundlag af originalerne er der blevet foretaget en lang række rettelser

i datoangivelse og stavemåde i de øvrige breve. Noteapparatet er forbilledligt med sine fine bio-bibliografiske informationer.

Udgivelsen af Labriolas brevveksling støttes af Istituto Universitario Orientale og Istituto Italiano per gli Studi Filosofici, hvor sidstnævnte efterhånden er et af de vigtigste centre i Europa for studiet af det 19. århundredes filosofi.

Den italienske filosof og politiker Antonio Labriola (Cassino 1943 – Rom 1904) kom oprindeligt fra beskedne kår, og kun ved hjælp af anbefalinger fra indflydelsesrige folk fik han et lille job i Napoli, så han kunne gøre sine studier færdige. Efter år med undervisning i kongerigets gymnasier og ret meget besvær lykkedes det ham at blive ansat i 1874 som lærer i moral og teoretisk filosofi, historiefilosofi og pædagogik ved Roms Universitet. Han begyndte sin filosofbane på grundlag af Hegel-studier, som han havde fulgt på Napolis Universitet hos Antonio Tari (1809-1884), Francesco De Sanctis (1817-1883) og Bertrando Spaventa (1817-1883). Fra slutningen af 60'erne tog han afstand fra den ortodokse hegelianisme. Han udskiller historismen fra idealismen og afviser dermed den romantiske metafysik og statsdyrkelsen. Han begyndte at studere socialpsykologi og Johann F. Herbart's pædagogiske forskning og eksperimentalsykologi samt socialpsykologiske teorier. For Labriola blev dette en periode med socialt engagement. Fra 1870 til 1874 – før Højre-regeringens fald – skriver han artikler og kommentarer i en række liberale blade, hvor han tager konkret fat på den brede befolknings behov. Især spørgsmålet om den almindelige skole-

gang ligger ham på sinde som moralsk og intellektuelt reformprojekt. Det kommer også klart til udtryk i hans filosofiske skrifter. Stat, religion og skole bliver for ham blot moralske og pædagogiske virkemidler til brug for gennemsættelsen af et fælles politisk projekt.

I det første bind af brevsamlingen, der omfatter perioden 1861 til 1880 kan man blandt de 484 breve nævne de store blokke af breve med tyske korrespondenter. En del af disse breve publiceres, som sagt, her for første gang blandt de 54 nye dokumenter.

De 104 breve, hvoraf 12 er upublicerede, mellem Labriola og hans kæreste og senere ægtefælle Rosalia von Sprenger (1840-1926) er af privat karakter. Hun tilhørte en evangelisk familie indvandret fra Tyskland til Italien i 1830'erne. Hun underviste i Napoli på en evangelisk skole og var dybt troende. Hun skriver på tysk, fransk og italiensk til ham, der også bor i Napoli og som svarer på italiensk, om op- og nedturene i deres romantiske kærlighed. De viser også den unge forpinte Labriolas vanskeligheder ved at hævde sig i den akademiske verden. Han forbander sin egen beskedenhed og undselighed. Til stadighed er han på udkig efter indtægtskilder, og hans økonomi er gennemgående elendig. Utalige breve afspejler hans evindelige kamp for at skaffe til dagen og vejen. Og alligevel præges hans breve af en stærk selvbevidsthed og udholdenhed iklædt en ofte meget sarkastisk tone.

Korrespondancen med de tyske forskere Ludwig Strümpell, Wilhelm Volkman ed Eduard Zeller handler om pædagogiske, filologiske og filosofiske problemer og publikationer. De omfat-

ter 55 upublicerede breve (24 fra Labriola) fra årene 1863-1880. Mestendels akademiske breve viser de også Labriolas alsidige og sprudlende personlighed.

Den omfattende brevveksling med brødrene Bertrando e Silvio Spaventa, der havde stor indflydelse på den liberale politik og var ansete filosoffer, fører os ud i både de politiske konflikter og rænker i opgøret med moderate kræfter, gennem administrative ørkenvandring og ind i et nært venskabs uhøjtidelige omgangsform med Bertrando og den respektfulde tone med den ældre republikanske statsmand Silvio Spaventa.

Brevvesklingen med Angelo Camillo De Meis, Giovanni Ferrando, Ruggiero Bonghi, Francesco Fiorentino, Guglielmo Capitelli, og andre viser, at der stadig dukker breve af Labriola op blandt samlere og i antikvarier. Miccolis vil samle de nyttilkomne breve i et appendiks i bind fem.

Det andet bind, der omfatter 565 breve fra perioden 1881 til 1889 – heraf 67 nyfundne breve – indeholder en del breve til bladredaktioner. Udgiveren har dog valgt at udelukke breve publiceret som artikler. Disse er blevet samlet i 1970 af Valentino Gerratana i bindet *Scritti politici*. 1886-1904, Bari. Laterza

Fra midten af 1880'erne går Labriola aktivt ind i politik for at støtte bestræbelserne på at skabe et arbejderklasseparti på et marxistisk grundlag. Men han tilslutter sig ikke det parti, som stiftes af Filippo Turati, da han finder dets ideologiske grundlag præget af uklare kompromiser.

Omkring 1890 går han i gang med at sætte sig grundigt ind i Marx' og Engels' skrifter og har en omfattende brevveksling med

Friedrich Engels og Karl Kautsky. Fra 1895 tager han så fat på en omfattende politisk publicistvirksomhed for at udbrede kendskabet til marxismen i Italien og offentliggjorde en serie fine artikler om den marxistiske historieopfattelse og filosofi, hvoraf et par stykker foreligger i engelsk oversættelse og bl.a. kan læses på nettet (<http://www.marxists.org/archive/labriola/>).

Korrespondancen med Benedetto Croce, som siden af Antonio Gramsci udpeges i dennes Fængsleshæfter som det borgerlige Italiens åndelige leder, tager sin begyndelse i 1885. Labriola havde mødt den unge Croce hos Silvio Spaventa og fastholdt forbindelsen til det sidste i 1904. I disse tidlige breve er Labriola den ældre mentor. Labriola og Croce har et vist samarbejde omkring Giordano Bruno. Det er også i årene fra 1885 til 1889, at der indsamles penge til at rejse en statue for dominikanermunken, som blev henrettet af Inkvisitionen i 1660. Tyske studenter og professorer var aktive, Victor Hugo, Michail Bakunin, George Ibsen, Giovanni Bovio, Herbert Spencer og mange andre skrev under på appellen. Brunos værker udgives i Italien af Francesco Fiorentino for statens midler. Labriola deltager også i dette politiske arbejde, der støder på stærk modstand i katolske kredse, som talte om "brunomani". Blandt de mange breve med bibliografiske forespørgsler og informationer fra Labriola til Croce er der et par breve, der afslører Labriolas skarphed og irritation over den velhavende litterat, der er dybt såret over kritikken. Men venskabet fortsætter gennem de stormfulde år med marxisme-revisionen.

I de sidste år af sit liv deltager

Labriola i den store "revisionisme-debat", der udfolder sig i kølvandet på den tyske socialdemokrat Eduard Bernsteins kritik af arbejderbevægelsens politiske strategi og af marxismens filosofiske status. Labriola støtter Karl Kautskys ortodokse læsning af Marx og Engels mod Bernsteins nykantianske etiske socialisme og mod den franske revolutionære syndikalist George Sorel. I Italien kritiserer han marxisme-revisionen, som den føres frem af de hegelinspirerede filosoffer Giovanni Gentile og Benedetto Croce. Hans brevveksling med de nævnte er af stor interesse for studiet af Marx-receptionen i 2. Internationale. Men disse breve har vi endnu til gode i Miccolis klassisk smukke udgave.

Ole Jorn

Mit liv som kommunist

Freddy Madsen: Vilje til forandring. Mit liv som kommunist. Husets Forlag (København) 2001. 341 s., 198 kr. ISBN 87-7483-490-8.

Freddy Hansen var kommunist, hele livet. Bogen er hans fortælling om dette udgivet (i redigeret form) efter hans død i 2000. Der er tale om en forholdsvis traditionel erindringsbog, som kronologisk beretter om arbejde, familie og politisk virke i "medgang og modgang". Det som først og fremmest gør bogen interessant, er den centrale rolle, Freddy Hansen indtog i det danske kommunistparti fra 1960'erne: Medlem af Folketinget, medlem af DKP's styrende organer samt et utal af tillidsposter i forskellige faglige og politiske organisationer. De indblik,

bogen giver, er interessante på to måder: For det første fordi det giver et indblik ind i DKP, hvordan partiet fungerede, de interne konflikter samt i partiets strategiske overvejelser. For det andet fordi det er en kilde til en ledende dansk kommunist forestillingsverden (selvfølgelig med alle de efterrationaliseringer og forskydninger, der hører en erindringsbog til).

Blikket ind i DKP starter i 1950'erne, hvor Freddy Hansen blandt andet er på partiskole i Moskva, men bliver især spændende fra 1960'erne, hvor han for alvor starter partikarrieren som rejsesekretær for partiets faglige arbejde i det jyske. Skildringen giver et spændende indblik i DKP's interne organisation – og et indtryk af de krav der blev stillet til de aktive medlemmer. Et ganske interessant spørgsmål er, hvordan man har kunnet kombinere familie og et almindeligt lønarbejde med lange studieophold i udlandet, delegationsrejser, ugentlige møder i København, lokale initiativer osv. Og hvad denne voldsomme arbejdsbyrde for den aktive lokale kommunist har betydet for magtrelationerne internt i DKP – f.eks. mellem den lønnede partiledelse i København og de menige aktivister ude i landet (der skulle klare det politiske i fritiden). Indblikket i de politiske kampe i DKP fokuseres, efterhånden som Freddy Hansen stiger i graderne. Skildringen af arbejdet i Folketinget er interessant, men rigtigt spændende bliver det først i den afsluttende skildring af opgøret i DKP i 1990'erne mellem fornyerne og traditionalisterne (Freddy Hansen hørte til førstnævnte fløj). Indtil da er konflikternes løsning hele tiden givet: Partiet har ret i

sidste instans.

Freddy Hansen fortryder nemlig ikke. Bogen er for så vidt også et politisk testamente fra en person, som har viet sit liv til en politisk bevægelse. En kilde til den forestillingsverden, som har båret et sådant engagement. Kort fortalt er det en forestillingsverden præget af en udviklet social retfærdighedssans og en ganske stærk overbevisning. Hvis man ser bort fra Freddy Hansens skildring af 1990'erne, hvor den sovjetiske ledestjerne var faldet ned fra himlen, så betegner bogens titel – "Vilje til forandring" – mere Freddy Hansens vilje til at forandre det omkringliggende danske samfund end hans vilje til at forandre sig selv. Skildringen af den historiske kontekst i erindringsbogen ligger således ikke langt fra Ib Nørlunds klassiker "Det knager i samfundets bånd" fra 1950'erne. På den måde er bogen mest en kilde til en kommunistisk selvforståelse – men det er jo faktisk også ganske interessant i sig selv.

Bogen omhandler dog også andet end DKP og Freddy Hansens politiske verdensbillede. Der er en del, nogen gange meget tekniske, beskrivelser af hans arbejdsliv primært i metalindustrien, som bl.a. giver et indtryk af, at det til tider kunne være svært at få job som organiseret (og fremtrædende) kommunist. Men at det omvendt hjælper at have politiske kontakter. Der er en del om det lokale faglige arbejde – som kort berører kommunisternes organisering ude på de enkelte arbejdspladser (ofte i kamp med de "stygge" socialdemokrater). Der er afsnit om det lokale partiarbejde i Århus – og samarbejdet med andre politiske partier f.eks. i Fredsbevægelsen. Det er her spændende, at de

stærke konflikter på det nationale plan, ofte bliver mindre på det lokale plan. Endelig er der – som det hører sig til i erindringer – en del om Freddy Hansens personlige, familiære forhold og skildringer af hans mange rejser i partiets tjeneste (bl.a. til Cuba og Nordkorea).

Der er således tale om en ganske klassisk erindringsbog. Som sådan er den ikke bedre eller værre end den slags bøger er flest. Den giver et spændende – men meget politisk skolet (mere end personligt) billede af det moderne Danmark. Er man interesseret i DKP's moderne historie, så er bogen oplagt læsning. Og har man været politisk aktiv i Århus de sidste 2-3 årtier er bogen nok et must.

Klaus Petersen

Moskva-støtte til nordiske kommunistpartier

Guldet fra Moskva. Finansieringen af de nordiske kommunistpartier 1917-1990. Redigeret af Morten Thing. Forum. 2001. 335 sider, 298 kr. ISBN 87-553-3108-4.

Så snart Lenins parti havde fået adgang til tsarregimentets ressourcer, begyndte det at sende støtte til trængende broderpartier over hele verden. I begyndelsen var motivet at fremme verdensrevolutionen og derved aflaste Sovjet for det ydre pres. Da revolutionen ikke bredte sig, begyndte man langsigtet at støtte de venner, der forsvarede den nye sovjetstat i en fjendtlig verden, og denne støtte fortsatte, indtil Sovjetunionen brød sammen i 1991. Kort efter begyndte arkiverne at blive åbnet, og for-

skerne meldte sig. Nu er tiden kommet til at præsentere samlede forskningsresultater. I denne bog sker det for Norden som helhed. Den er spændende og vel-dokumenteret og rig på oplysninger, der kan føre videre. Det er godt, for der er endnu mange dunkle punkter.

I de første kaotiske måneder blev støtten forvaltet af forskellige agenter for storebrorpartiet i Moskva, derefter fik udenrigstjenesten kontrol med den, men snart gled den over til Komintern, stiftet i februar 1919. Ikke kun penge blev fordelt, men i den første tid også konfiskerede ædelmetaller og smykker, ja endog morfin

Støtten var i de første år var kendt af flere, men snart blev det færre og færre i inderkredsen af partierne, som vidste noget om den. Medlemmerne ville ikke have accepteret at være et parti på understøttelse, og de forskellige partiers troværdighed ville blive belastet endnu mere end det allerede var tilfældet.

Indtil slutningen af 2. verdenskrig var Sovjet alene om at yde støtte, efter krigen deltog de kommunistiske stater i Østeuropa. Der var nu langt mere at gøre, for de kommunistiske partier i hele verden stod stærkt efter krigen. De deltog i den parlamentariske kamp om magten og ville accepteres som selvstændige i forhold til Moskva.

Komintern blev opløst i maj 1943, men Moskva fulgte broderpartierne gennem udenrigsministeriet og KGB. I 1950 blev hjælpen til dem koncentreret i "Den internationale Fagforeningsfond for hjælp til venstorienterede arbejderorganisationer". Den lå i Moskva, men alle de kommunistiske stater i Europa deltog, især DDR, Polen,

Tjekkoslaviet, Ungarn og Rumænien. Også Kina var med i de første år. Hjælpen havde mange former udover pengetransaktioner. Det var således almindeligt at overføre trykkeriudstyr til de kommunistiske aviser og forlag i Norden, også tryksager kunne sendes, og disse ting var gratis eller billige. Partierne var konstant i økonomisk knibe, så der var brug for megen hjælp. Fortjente partifolk fik foræret ferier eller rekreationsophold i Sovjet og Østlandene. Rejser og ophold var gratis, men partierne benyttede lejligheden til at kræve gebyrer af de rejsende. Pengene skulle hvidvaskes, det skete bl.a. ved at arrangere støtteindsamlinger til partiet eller dets presse, og i begejstrede artikler jublede man, når indsamlingerne satte nye rekorder.

Fondens støttebeløb til anvendelse i hele verden voksede fra ca. 2 mio. dollars i 1950 til 22 mio. i 1990. Side 291-193 er der en oversigt over beløbene til de enkelte nordiske partier. Dertil kom støtte direkte til fagbevægelser, idræts- og ungdomsbevægelser, kvinde- og fredsbevægelser. Støtten kom altså fra mange sider, både legalt og skjult, og gik til mange formål, derfor er udforskningen vanskelig, og kildematerialet er langtfra udnyttet. Men det generelle billede ligger fast, og der arbejdes videre med akterne. Desværre sker det, at åbnede akter igen bliver klausuleret. Der kommer også erindringer frem, men de gamle partiledere tier helst stille om dette emne, der belaster deres egen troværdighed over for gamle kamrater.

Blandt de nordiske lande var Finland langt det vigtigste for

Moskva. Landet blev først i 1918 frigjort fra Rusland, kommunisterne var mange, og både fagbevægelsen og venstresocialistiske bevægelser hjalp det underjordiske parti, indtil det 1. september 1944 blev legaliseret. Om forholdene før 1930 skriver *Tauno Saarela*, om perioden 1930-90 *Kimmo Rentola*.

Netop fordi partiet var forbudt, måtte mange finske kommunister leve i Sovjet. Her sad således Otto Ville Kuusinen i årtier i ledelsen af Komintern, og han fortsatte i Fagforeningsfonden. Støtten til det finske parti var på niveau med støtten til Vesteuropas største kommunistiske partier, Italiens og Frankrigs. Men trods store overførsler og mange års aktivitet gik Finlands Kommunistiske Parti konkurs, så snart støtten ophørte i 1992.

I bogens længste bidrag skriver *Lars Björlin* om kommunisterne i Sverige. Landet havde gamle forbindelser til Finland og samtidig til Norge og Danmark, og i mellemkrigstiden var Stockholm i perioder hovedbyen for den kommunistiske partistøtte. Det svenske parti forkyndte allerede i 1920'erne, at det var velhavende og arbejdede for en "kommunisme på svensk", men økonomien kunne ikke baseres på egne kræfter, og med pengene fra Moskva forsvandt selvstændigheden. Björlin bringer mange henvisninger til akter i arkiverne i Moskva og det er også ham, der fortæller mest om de telegrammer i Public Record Office i London, som blev udvekslet mellem Moskva og de kommunistiske partier i Sverige og Danmark midt i 1930'erne, og som blev opsnappet og afkodet af den britiske efterretningstjeneste.

Forholdene i Norge behandles af *Sven G. Holtmark*, der tillige har skrevet en lang og god indledning til bogen. Han bemærker, at mens de norske partiledere gerne omtalte den støtte, som deres parti modtog fra Moskva i 1920'erne, ville ingen af dem indrømme andel i den langt større støtte efter 2. verdenskrig. Fagforeningsfonden var ikke nogen "fremmed magt", påstod de. Det var korrekt, men alligevel ikke sandt.

Bogens redaktør, *Morten Thing*, har skrevet om Danmark. Han oplyser, at Moskva i 1961 tilbød at støtte Socialistisk Folkeparti, som den gamle kommunistleder Aksel Larsen havde grundlagt et par år i forvejen, da han frigjorde sig fra DKP. Larsen sagde nej til støtten, klog af skade. Thing fik i 1995 Ole Sohn, DKPs formand 1987-91 til at indrømme det, som de fleste partiledere benægtede, at deres partier havde modtaget støtte fra Moskva.

Jón Ólafsson fortæller, at Island ikke var interessant for Moskva før 2. verdenskrig. Det kommunistiske partis ledere forsøgte endda ihærdigt at overbevise Moskva om, at hvis blot Sovjet ville interesse sig for samhandel med deres land, ville der kunne opnås politiske fordele; landets økonomi var jo så lille, at selv en lille investering ville få stor lokal betydning. 1946-47 aftog Sovjet næsten 1/5 af Islands eksport, men handelsaftalen blev ikke gentaget. Det lille parti var ikke særlig marxistisk, nogle af lederne var forretningsfolk, og landet orienterede sig snart mod vest, både i politik og handel.

Sigurd Rambusch